

بسم الله الرحمن الرحيم

مطالعه تزئینات کاشی کاری عمارت مسعودیه

نویسنده اول (زهرا پزشکی)

کارشناسی (باستان شناسی) و کارشناسی ارشد (ارتباط تصویری)

Afsane.pezeshki@gmail.com

نویسنده دوم (دکتر عسل زند داودی)

کارشناسی و کارشناسی ارشد (ارتباط تصویری) و دکترای تخصصی معماری

Asaldavoodi@srbiau.ac.ir

نویسنده سوم (دکتر هانیه شیخی نارانی)

کارشناسی و کارشناسی ارشد (ارتباط تصویری، گرافیک) و دکترای تخصصی باستان شناسی (دوران اسلامی)

H_SH_graphica@yahoo.com

چکیده

تزئین به عنوان یکی از پایه‌های مهم هنر اسلامی مطرح است. تزئینات در بناهای قاجاری از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است که در دوره‌های مختلف و با توجه به تحولات اجتماعی و فرهنگی، خود را به صورت‌های گوناگون و هماهنگ با بنا آشکار می‌سازند. نقوش تزئینی در این دوره با نفوذ هنر غرب دگرگون شد و وحدت خود را از دست داد. هدف ویژه این پژوهش شناسایی ریشه و منبع اصلی نقوش کاشیکاری بنا می‌باشد. خلاءهای موجود نیز کمبود مطالب مستند و علمی، آسیب دیدگی بسیاری از نقوش تزئینی می‌باشد. پرسش اصلی این است که خصوصیات تزئینات کاشی کاری عمارت مسعودیه شامل چه نقوشی است؟ این پژوهش بر پایه مستندات تاریخی و توصیفی نگاهی تحلیلی به فهم عقلانیت حاکم بر نقش مایه‌های تنیده و دمیده در جان کاشی کاری عمارت مسعودیه با الهام از هنر قاجاریه دارد و گذشته‌نگر می‌باشد. می‌توان گفت تزئینات این مجموعه بیشتر در ارتباط با تزئینات داخل و خارج ساختمان باشد. هنرمندان قاجار، صاحب سنتی تکامل یافته در صنعت کاشی‌گری شده بودند که ضمن اشتغال، اجرای برنامه‌های ساختمانی حکام توسعه و کاربرد بیشتر یافت.

کلید واژگان: کاشی کاری، هنر تزئینی، عمارت مسعودیه، هنر قاجار

مقدمه

اصطلاح تزئینات معماری در هنر ایرانی و اسلامی بسیار رایج است. این واژه مترادف با زیبایی و آراستن است که هم بر زیبایی و هم بر آراستن ظاهر و هم باطن دلالت دارد. از این نظر جایگاه و کاربرد تزئین در فرهنگ ایرانی و اسلامی بسیار قابل توجه است (علوی نژاد و دیگران، ۱۳۸۹، ۶).

واژه تزئین و تزئینات در ترکیب با معماری در فرهنگ ایران-اسلامی علاوه بر جنبه‌های فیزیکی و صورت ظاهری که خود بسیار متنوع است، می‌تواند بر صورت باطنی و جنبه‌های معنوی و روحی معماری اشاره داشته باشد (علوی نژاد و دیگران، ۱۳۸۹، ۸). هنر ایرانی در دوره قاجار به واسطه ارتباط آن با غرب دستخوش تغییراتی شد و نقش موثر و ویژه‌ای بر محتوای تزئینات بناهای دوره قاجار گذاشت. در این دوره هنرمندان بسیاری به اروپا و کشورهای غربی سفر می‌کنند. به همین خاطر می‌توان این دوره را سرآغاز تقابل سنت و مدرنیته دانست. عناصر تزئینی معماری دوره قاجار در باغ-عمارت‌های آن حاکی از این امر است. از جمله باغ عمارت مسعودیه از مدارک اسنادی کاملتری برخوردار است، بنابراین در این پژوهش به عنوان نمونه موردی، عناصر تزئینی کاشی‌کاری برگرفته از غرب و هنر باستان در ساختمان‌های مجموعه مسعودیه مطالعه می‌شود. عمارت مسعودیه یکی از بناهای تاریخی مهم مربوط به دوره قاجاریست، موضوع پژوهش تزئینات کاشی‌کاری این عمارت است. بررسی، مطالعه و مقایسه در نقوش کاشی‌کاری در دوره قاجاریه می‌تواند باعث بازشناسی هویت فرهنگی معماری این دوره شود. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که بیشتر تزئینات کاشی‌کاری به کار رفته در معماری مربوط به دوره قاجار، تنوع بیشتری دارد که تحت تأثیر هنرهای تزئینی غرب به صورت طبیعت‌گرا، غیرانتزاعی و تقلیدی هست. با مراجعه به تاریخ درمی‌یابیم که از دیرباز، شناخت اندک جامعه و مردم از وجود چنین بناهایی در قلب پایتخت، نیاز پرداختن به آن را لازم و با اهمیت کرده است. به طور اجمال اهداف پژوهش شناسایی وضع موجود نقوش کاشی‌کاری و شناسایی نوع نقوش، ریشه و منبع اصلی نقش مایه‌ها است. پرسش‌هایی که مطرح است:

۱- خصوصیات تزئینات کاشی‌کاری عمارت مسعودیه شامل چیست؟

۱- به طور کلی منشا و نوع نقوش کاشی‌کاری این مجموعه از کجا بوده است؟

این مقاله در پی پاسخ به این پرسش‌ها و افزایش آگاهی در راستای هنر قاجاریه است، عمارت مسعودیه ناگفته‌های بسیاری در باب هنر کاشی‌کاری قاجاریه را در قلب خود گنجانده است، زیرا جزء بناهای مهم و کارآمد در تاریخ معاصر محسوب می‌شود و پیشینه پژوهش عمارت مسعودیه به شرح ذیل است:

خانم پریسا سادات باشتنی پایان‌نامه‌ای تحت عنوان "معیارهای طرح باز زنده سازی عمارت مسعودیه و طراحی کاربری جدید به عنوان مرکز رویدادهای مهم هنری" در سال ۱۳۹۱ انجام داده‌اند، در سال ۱۳۹۲ خانم انیسه مؤذن پایان‌نامه‌ای با عنوان "بررسی آسیب‌پذیری لرزه‌ای تالار اصلی عمارت مسعودیه و استحکام بخشی آن" را نگارش نموده که در آن به بحث زلزله نگاری بنا پرداخته شده است، در سال ۱۳۹۳ نیز ولی بیگ، سراج، رضایی نیا و مؤذن در مقاله‌ای با عنوان "حفاظت پیشگیرانه و مداخلات حداقل با بهره‌گیری از شناخت رفتار لرزه‌ای بنا نمونه موردی: ساختمان دیوان خانه عمارت مسعودیه" پرداختند... بسیاریند کسانی که در باب عمارت مسعودیه قدم نهاده‌اند و پژوهش می‌کنند. براین اساس ضرورت انجام تحقیق مستقل به خوبی مشهود است و امید است بتوان خلاء تحقیقاتی در این زمینه را رفع کرد.

روش تحقیق

روش انجام تحقیق حاضر تاریخی-توصیفی-تحلیلی است. تحقیق تاریخی-توصیفی-تحلیلی شامل مجموعه روشهایی با هدف، توصیف کردن شرایط یا پدیده‌های مورد بررسی است که در طول تاریخ رخ داده است و در نهایت به مطالعه، بررسی و تحلیل آن می‌پردازد. اجرای این تحقیق می‌تواند صرفاً برای شناخت بیشتر تاریخ یا یاری دادن به فرآیند تصمیم‌گیری باشد. در بخش

توصیفی، داده‌های بدست آمده شرایط مورد بررسی از تمام نقش‌ها و تزئینات بنا را توصیف خواهد کرد. همچنین روش گردآوری آن اسنادی و مشاهده‌ای است؛ در تحقیق کتابخانه‌ای برای کشف آرا و ادراکات، از کتاب‌ها و منابع علمی معتبر استفاده می‌شود و در تحقیق میدانی جمع‌آوری اطلاعات از طریق مشاهده و حضور در مکان جغرافیایی مورد نظر صورت می‌گیرد. لذا این تحقیق با عنایت بر این تعاریف برای مطالعه نقوش تزئینی کاشی کاری در عمارت مسعودیه نگارش شده است.

هنر عصر قاجاریه

عصر قاجار به عنوان عصر تغییرات مهم و اساسی در جامعه ایران شناخته می‌شود. شاید بتوان گفت تاثیرگذارترین عامل بر آن تکنولوژی، نظرات غربی‌ها، مسافران و مامورینی باشد که در قرن ۱۹ به ایران آمدند. هنر قاجار با چنین تاثیراتی با موافقت اندکی روبه‌رو شد. در مقایسه با استانداردهای دوران اولیه هنر ایران، که چشم‌های ما با آن آشنا بود، هنر قاجار به جای پرداختن به شیوه خود، به سوی هنری پر زرق و برق غربی روانه شد. از سویی هنر قاجار در تمدن ایران ریشه دارد و از سوی دیگر بیان تجسمی دقیقی به ایران قرن ۱۹ داده است به طوری که تحقیق در مورد آن این دوگانگی را نشان می‌دهد. هر دوره به طور عام روشی مشترک و سبکی، است که بر اجرای آثار هنری آن مقطع زمانی با اصول واحد و درک مشترک زیبایی شناختی حاکم است. آثار نقاشی، و به طور کلی آثار هنری دوره قاجار هم از این قاعده منفک نیست. آثار هنری این دوره را «سبک قاجار» نامیده‌اند. در حقیقت تکوین آثار دوره قاجار بر اساس میزان درک از زیبایی در آن دوره بوده است. هنرمند قاجار بخشی از این زیبایی را با رویت آثار اروپاییان درک کرد، و همین امر دلیل خلق برخی آثار به شیوه‌ی آنان است. این شیوه از زمان صفویه در ایران مرسوم شد و «فرنگی سازی» نام گرفت (گودرزی، ۱۳۸۸، ۴۳).

این دوره عصر پیدایش نوآوری‌ها و اجرای اصول نوین در ساخت ابنیه به خصوص کاخ‌ها و عمارت‌هاست. در این دوران به پشتوانه قوانین ساختمان سازی دوره‌های پیشین و نیز نفوذ هنر غربی به هنر اصیل ایرانی، اصول، قواعد، قوانین و ابداعاتی در زمینه معماری به دست آمد که تزئینات معماری نیز از این نوآوری‌ها بی بهره نبود. تزئینات معماری عهد قاجار دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است نظیر ازدحام بیش از حد نقوش در کادر، تنوع بالای رنگ و اهمیت به آن بیش از ساختار اصلی طرح، تجمل‌گرایی، استفاده از نقوش و تزئینات غربی همچون دوره روکوکو و باروک (به خصوص در اواخر دوره ناصری)، استفاده از عناصر طبیعی و غیر هندسی اجرا کردن طرح‌ها (کیانمهر و دیگران، ۱۳۹۴، ۸۶).

تزئینات کاشی کاری عهد قاجاریه

هنر کاشی‌گری و کاشی‌کاری از آرایه‌های ارزشمند وابسته به تزئینات بنا است که ذوق، سلیقه و هنرمندی کاشی‌گری سرزمین ما، آن را به درجه‌ای از رشد رسانده که تحسین بینندگان را برانگیخته است. کاشی‌کاری یکی از روش‌های تزئینی است که هم در نمای بیرونی هم و نمای داخلی و هم در قسمت‌های مختلف بناها استفاده می‌شود. کاشی‌ها در ایران در طی دوره‌های مختلف تاریخی چه از نحوه‌ی ساخت و چه از نظر شکل و شمایل دچار تغییرات بسیار شد. در این دوره تحولی از لحاظ رنگ و موضوع کاشی‌کاری پدید آمد (islamicrtz, 1389).

هنرمندان قاجار، صاحب سستی تکامل یافته در صنعت کاشی‌گری شده بودند که ضمن اشتغال، اجرای برنامه‌های ساختمانی حکام توسعه و کاربرد بیشتر یافت. فعالیت‌های ساختمانی ناصرالدین شاه در تهران، شامل حرکتی انقلابی در نوسازی پایتخت گردید و ثمرات خود را در عرصه ساختمان‌های دینی و دنیوی مزین به انواع کاشی‌کاری با نوآوری فنی با مضامین تصویری بر جا گذاشت (فریه، ۱۳۷۴، ۲۹۰).

کاشی‌کاری قاجار ادامه کاشی صفویه و زندیه است، اما مشخصه ویژه‌ای دارد که کاملاً با دوره قبل و بعد خودش فرق می‌کند. در دوره قاجار، کاشی به مثابه یک بوم نقاشی بود که روی آن انواع نقوش نقاشی می‌شد. استفاده زیاد از رنگ‌های گرم و شاد مانند زرد و قرمز از دیگر ویژگی‌های کاشی‌کاری این دوره است. در میان تکنیک‌های مختلف کاشی‌کاری معرق و هفت رنگ، برای

نقاشی به وسیله لعاب مناسب تر بود. در هیچ دوره‌ای به اندازه قاجار، کاشی‌های خوش‌ساخت و بزرگ مشاهده نمی‌شود. به لحاظ فنی، بعضی از کاشی‌های قاجار در زمره ممتازترین نمونه این هنر حساب می‌آید و ابعاد و اندازه کاشی قاجار جز در مواردی معدود در طول تاریخ تکرار نشده است. رنگ مهم‌ترین و پر محتوا ترین بعد هنر است، در هنر قاجار که هنر رنگارنگ و گوناگون است، رنگ‌ها اهمیت ویژه‌ای دارند. کاشی‌کاری قاجار به لحاظ استفاده از رنگ‌های گرم در تاریخ ایران کاملاً متمایز است (زمرشیدی: ۱۳۸۸، ۷۱).

از نقوش بکار رفته در کاشی‌کاری قاجار، نقوش گیاهی مانند: پیچک‌های اسلیمی و گل‌های خطایی، گلدانی، گل و گلدان، کاسه بشقابی، تاک و انگور، می‌توان اشاره کرد. همچنین نقوش دیگر استفاده شده در کاشی‌کاری نقوش انسانی شامل تصاویر: فرشته‌های بالدار، تصاویر مرد و زن در حالت‌های مختلف و... است. مناظر طبیعی و نقوش هندسی در کاشی‌کاری این دوره بسیار استفاده شده و در آخر خطوط تزئینی بکار رفته شده در کاشی‌کاری را داریم (بمانیان، مومنی، سلطان زاده، ۱۳۹۰، ۶-۹).

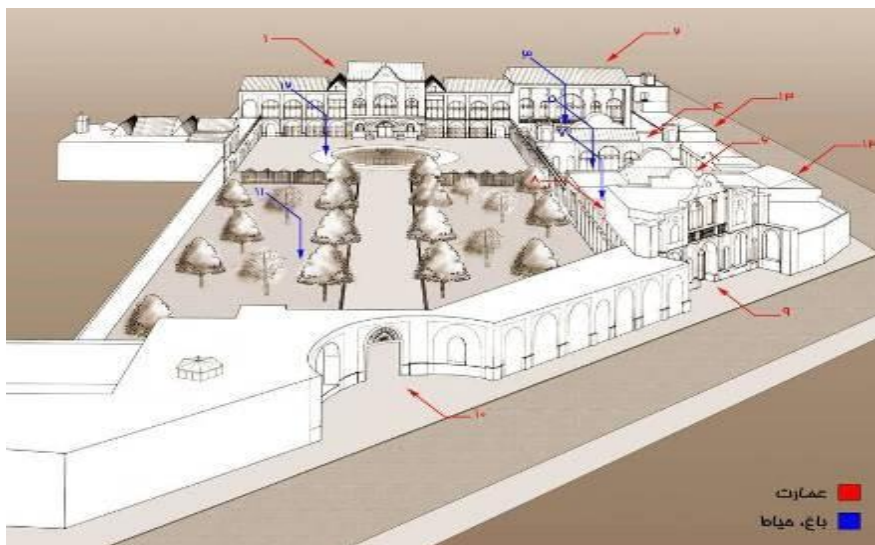
عمارت مسعودیه

عمارت مسعودیه در میان باغ عمارت‌های واقع در محله دولت (تهران ناصری و بهارستان کنونی) قرار داشت. باغ عمارت مسعودیه به دستور مسعود میرزا، ملقب به ظل‌السلطان، فرزند ناصرالدین شاه، در ۱۲۹۵ ه.ق و به سرکاری رضا قلی خان (ملقب به سراج‌الملک) در زمینی به وسعت حدود ۴۰۰۰ مترمربع و مرکب از بیرونی (دیوان‌خانه) و اندرونی و دیگر ملحقات بنا شده است. آنچه که امروز تحت عنوان باغ عمارت مسعودیه باقی مانده و بیش از ۷۵ سال در تملک وزارت آموزش و پرورش (فرهنگ سابق) بود در واقع مشتمل بر نیمه غربی مجموعه، یعنی زمینی بالغ بر ۱/۵ هکتار مساحت است. این محل از سال‌های ۱۲۹۰ ه.ق به بعد، که باغ عمارت نظامیه توسط مسعود میرزا خریداری و در آن عمارت مفصلی ساخته شد، به مسعودیه شهرت یافت (پارسی، ۱۳۹۱، ۱۶).

بناهای تاریخی باقی‌مانده را می‌توان براساس وضع موجود به دو بخش مشخص تقسیم نمود: محوطه شرقی که شامل باغ، حیاط مرکزی، عمارت سردر کالسکه‌رو و عمارت دیوان‌خانه بوده و محوطه غربی که توسط دیواری مشبک از بخش شرقی مجزا شده است. این محوطه به ترتیب شامل عمارت سردر اصلی (پیاده)، حیاط خلوت و عمارت مشیرالملکی و حیاط مشیری، عمارت و حیاط سیدجوادی، عمارت سفره‌خانه و آبدارخانه بوده است. عمارت مشیری و عمارت سیدجوادی نیز دچار تغییراتی شده است (آیت الله زاده شیرازی، ۱۳۸۲، ۵).

(شکل ۱) عمارت مسعودیه در بافت شهری - ماخذ: (مهندسین مشاور عمارت خورشید ۱۳۹۱)

(شکل ۲) نحوه استقرار بناها در عمارت مسعودیه ماخذ: (مهندسین مشاور عمارت خورشید ۱۳۹۱)

- ۱- دیوانخانه ۲- سفره‌خانه و حوض‌خانه ۳- حیاط سیدجوادی ۴- عمارت سیدجوادی ۵- حیاط مشیری ۶- عمارت مشیری
 ۷- حیاط خلوت ۸- عمارت حیاط خلوت ۹- عمارت درپیاده رو ۱۰- عمارت درکالسکه رو ۱۱- باغ دیوانخانه ۱۲- عمارت دیوانخانه
 ۱۳- بنای یک طبقه با زیرزمین

بناهای تاریخی باقی مانده را می‌توان براساس وضع موجود به دو بخش مشخص تقسیم نمود: محوطه شرقی که شامل باغ، حیاط مرکزی، عمارت سردر کالسکه‌رو و عمارت دیوانخانه بوده و محوطه غربی که توسط دیواری مشبک از بخش شرقی مجزا شده است. این محوطه به ترتیب شامل عمارت سردر اصلی (پیاده)، حیاط خلوت و عمارت مشیرالملکی و حیاط مشیری، عمارت و حیاط سیدجوادی، عمارت سفره‌خانه و آبدارخانه بوده است. عمارت مشیری و عمارت سیدجوادی نیز دچار تغییراتی شده است (آیت الله زاده شیرازی، ۱۳۸۲، ۵).

عمارت مسعودیه در طول سال‌های عمر خود شاهد حوادث و وقایع بسیار مهمی بوده است. در جریان جنبش مشروطه با توجه به نزدیکی آن به میدان بهارستان و اختلاف ظل السلطان با برادرش مظفرالدین شاه و فرزند او، یکی از پایگاه‌های مشروطه خواهان و مخالفان محمدعلی شاه بود. در سال ۱۳۲۹ ه.ق در نزدیکی این عمارت بمبی دست‌ساز زیر کالسکه محمد علی شاه منفجر شد که بهانه لازم را برای به توپ بستن مجلس دست او داد. پس از واقعه بهارستان، عمارت مسعودیه نیز به همراه ظهیر الدوله و سایر مشروطه خواهان به رگبار بسته شد. بنای بسیاری از ساختمان‌های فرهنگی کشور در این عمارت گذاشته شد. نخستین کتابخانه و موزه ملی ایران جایی در گوشه این عمارت بر پا شدند. در حدود سال‌های ۱۳۴۵ ه.ق انجمن معارف با استفاده از یکی از اتاق‌های آن نخستین کتابخانه رسمی کشور را که پایه اصلی و اولیه کتابخانه ملی بود را گذاشت. چند سال بعد نیز یکی از اتاق‌های آن به عتیقه‌های باستانی که از گوشه و کنار ایران به دست آمده بود اختصاص یافت و در حقیقت نخستین موزه ایران در آن پایه‌گذاری شد. اشیای عتیقه همین جا در سال ۱۳۵۹ ه.ق به موزه ملی منتقل شد (پارسی، ۱۳۹۱، ۲۲).

شکل کالبدی عمارت مسعودیه

پلان ساختمان در طبقات پایین به صورت ایرانی است یعنی پلان تنها از یک سمت، رو به حیاط مرکزی باز می‌شود. ایوانی بزرگ رو به حیاط در وسط طبقه همکف قرار دارد. جهت دسترسی به طبقات فوقانی پله‌ها همانند اکثر بناهای مسکونی در ایران در پستوهای پشت اتاق‌های اصلی قرار گرفته‌اند. نظام گردشی ساختمان نیز ایرانی است. یعنی ارتباط از طریق اتاق به اتاق صورت می‌گیرد. بر روی محور ایوان هم کف پله‌ای بزرگ رو به حیاط وجود داشته که ملهم از ساختمان‌های فرنگی است.

(شکل ۵) عمارت مشیری
(عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

(شکل ۴) عمارت دیوان خانه و سفره خانه
(عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

(شکل ۳) وضعیت کنونی سر در پیاده رو
(عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

(شکل ۸) عمارت سید جوادی
(عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

(شکل ۷) عمارت حیاط خلوت
(عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

(شکل ۶) تصویر کلی سر در کالسکه رو
(عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

پلانها در طبقات فوقانی حالت برونگرا دارند در هر چهار سمت ساختمان بازشوهایی به بیرون وجود دارد. وجه غالب نما در طبقات فوقانی به معماری فرنگی شباهت پیدا می کند. در مقطع ساختمان نیز التقاط معماری ایرانی و فرنگی دیده می شود. دیوارهای ضخیم باربر آجری و طاق های تخت آجری در مقابل خریا و سطوح شیبدار بام تقابل و تلفیق این دو شیوه معماری را نشان می دهد (پارسی، ۱۳۹۱، ۳۷).

تزئینات عمارت مسعودیه

فرهنگ، هنر و تحولات گوناگون دوره قاجار بسیار پرفراز و نشیب بوده و نظرات متعدد و متناقضی درباره آن دوره و تحولات فرهنگی و هنری آن وجود دارد. گروهی معتقدند که حضور بسیاری از نگرش ها، باورها و رفتارهای فرهنگی و هنری حال حاضر کشور متأثر از فضایی است که قاجارها برای آن فراهم ساخته اند. با سفر ناصرالدین شاه به اروپا تمایل به تجددگرایی و تقلید از فرهنگ غرب به نحو چشمگیری رواج یافت. سبک ساخت و ساز ویلاهای اروپایی مانند عمارت معیرالممالک و بنای شمس العماره بخوبی این گرایش را نشان می دهد. در این میان خانه ثروتمندان بیش از پیش منطبق و همسو با بناهای اروپایی ساخته شد. صدراعظم نوری، ضل السلطان، مظفرالدین شاه همگی ویلاهای پرزرق و برق خود را به تقلید از طرح های باروک بنا کردند و سبک جدیدی در ایران بنام باروک ایرانی پدید آوردند؛ عمارت مسعودیه نیز یکی از آن بناهاست (پارسی، ۱۳۹۱، ۱۸). عمارت سردر مجموعه تاریخی مسعودیه تهران یکی از بناهای زیبای مجموعه و به عبارتی نیز از زیباترین بناهای سردر در تهران محسوب می شود. فضاهای داخلی عمارت مخصوصاً در طبقه اول تغییرات زیادی یافته است، اما نمای رو به شمال این عمارت یکی از پرتزئین ترین نماهای مجموعه است که تا حد بسیار زیادی وضعیت تاریخی خود را حفظ کرده است. بررسی تزئینات این نما در چند دوره، سبکها و شیوهی متفاوت مرمتی را نمایان می کند. این تفاوت شیوه را به وضوح می توان در دو طبقه همکف و اول متمایز کرد. تزئینات غالب در طبقه همکف کاشی کاری و در طبقه اول گچبری است. طبق مطالعات تاریخی انجام گرفته می توان چنین نتیجه گرفت که طبقه اول و تزئینات آن به دوره های پس از دوره طبقه همکف مربوط می شود و این

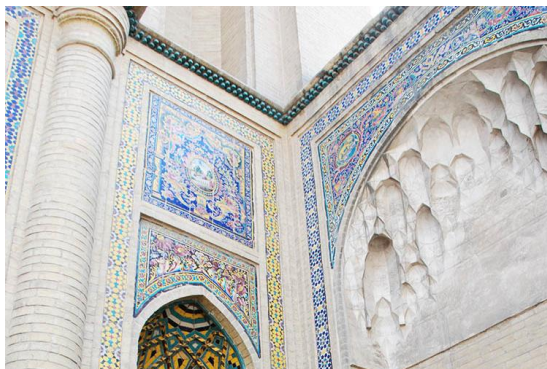
(شکل ۹) نمونه ای از تزئینات کاشی کاری و مقرنس کاری

(عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

(شکل ۱۰) تزئینات گچبری و کاشی کاری سردر پیاده رو

(عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

(شکل ۱۱) تزئینات کاشی کاری و مقرنس سردر کالسکه رو

ماخذ: (مهندسین مشاور عمارت خورشید، ۱۳۹۱)

تفاوت شیوهی تزئینی را می‌توان به ویژگی دوره تاریخی آن نسبت داد (مهندسین مشاور عمارت خورشید، ۱۳۹۱، ۴۱).

تزئینات این مجموعه بیشتر در ارتباط با تزئینات داخل و خارج ساختمان می‌باشد. همچنین برای تنوع بخشیدن به تزئینات خارج ساختمان و بیان تشریفات، از کاشی‌های هفت رنگ با طرح غلامان و ملازمان آماده به خدمت در حاشیه‌هایی با گل و بته آمیخته گشته تا تابلوهایی از کاشی را با حس و حال استاد نقاش در گذر زمان نشان دهد. در خصوص نقوش گلدانها و سفالینه‌های لعابدار نقش برجسته در طرحهای کاشی‌ها می‌توان گفت تاثیر اروپائیان نقش بسزایی داشته است. در این مجموعه نیز مثل سایر بناهای قاجار علاقه به منظره‌پردازی و سبکهای شهرسازی و نیز عناصر خاص معماری که شاخص آن تزئین پنجره‌ها، بام‌های شیبدار و بعضی از عناصر نئوکلاسیک دیده می‌شود. اگر طرح‌های تزئینی مجموعه را از نظر طرح‌های ترسیمی بررسی کنیم می‌بینیم که به جزء تزئینات سنگهای ازاره نمای شمالی دیوانخانه و طرحهای کاشی و مقرنس‌های نمای سردر پیاده‌رو که هندسی است، میزان طرحهای اسلیمی نسبت به نقوش دیگر برتری دارد. در نمای ایوان سفره‌خانه نقش‌های اجراء شده اکثراً طرحهای کارت پستالهای غربی است که نشانگر تغییر در نوع آراستن چهره و پوشش مردمان قاجار است که گویای موج تاثیرات فرهنگی در زندگی ایرانیان است (مصطفوی، ۱۳۶۱، ۱۸).

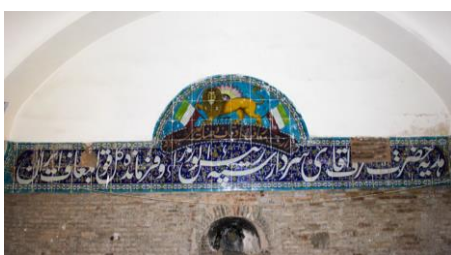
کاشی کاری عمارت مسعودیه

کاشی‌های مجموعه‌ی عمارت مسعودیه و نقش‌های به تصویر کشیده شده بر آن‌ها بخشی از تزئینات معماری متعلق به این دوره هستند که تحت تأثیر عوامل گوناگون شکل گرفته‌اند. در مجموعه مسعودیه می‌توان شاهد تزئینات گوناگون و متنوعی بود که در این میان، کاشی‌کاری بخش قابل ملاحظه‌ای را به خود اختصاص داده و این مکان را به مجموعه‌ای از نقش‌ها و رنگ‌ها تبدیل کرده است. تزئینات کاشی در این مجموعه علاوه بر قابهای کوچک و بزرگ

مستقل در نماها بصورت کفپوش فرش ایوانها دیده می‌شود که طرح این کف فرشها بصورت تکرار یک نقش در کل سطح کف است. طرحهای زمینه کاشی در زمینه در نماهای بیرونی عمدتاً معرق با نقوش هندسی و در درون فضاها گل و بته و ملازمان و غلامان می‌باشد. در این تابلوها می‌توان نوآوری استاد فن را که آمیزه‌ای از سبک‌های اروپایی در حاشیه‌سازی و مینیاتور ایرانی را در چهره‌سازی تابلوها مشاهده کرد. همچنین استفاده از رنگهای زرد و قرمز که مشخصه معماری ایرانی و اسلامی است، را ندارد، زیرا هم در حاشیه تابلوها و هم در فرم قرار گرفتن تابلوها سعی کرده تا از تکرار موتیف‌های ساده و تقارن در محل قرار

(شکل ۱۲) تصویر شاهزاده قاجار بر روی کاشیکاری دیوار عمارت سید جواد (عکس از نگارنده، ۱۳۹۵)

(شکل ۱۳) کتیبه با خط نستعلیق مربوط به عهد

پهلوی - ماخذ: (مهندسین مشاور عمارت

خورشید ۱۳۹۱)

گرفتن تابلو استفاده کند. در تزئینات کاشی این مجموعه از رنگ های لاجورد ، قزمز، بنفش، سبز، فیروزه ای، زرد، سیاه و اکلیلی و... استفاده شده است (ماهر نقش، ۱۳۶۱، ۳۵).

کتیبه‌های مورد استفاده در این دوره اغلب از خطوط نستعلیق برای نوشتن کتیبه‌ها استفاده شده است و به جای آیات قرآن جملاتی در مدح و تمجید شاهان قاجار یا اشعاری از شاعران نوشته است. نقوش هندسی و گیاهی با هم به صورت تلفیقی با جزئیات و ریزه‌کاریها، خیلی شلوغ و پریچ و خم دیده می‌شوند. با توجه به تاثیر هنر غرب بر روی هنر قاجار، بیشتر نقوش و جزئیات آن یادآور دوره روکوکو و تزئینات در این دوره از حالت سادگی و روحانی خارج شده و خیلی شلوغ و با جزئیات فراوان است. به طور کل می‌توان گفت در این دوره استفاده از نقوش هندسی گیاهی ویژه هنرهای تزئینی ایرانی تقلیل یافته و بهره‌گیری از نقوش طبیعی، منظره سازی، طبیعت بی جان و طرحهای

تزئینی اروپایی در کاشی‌کاری دوره قاجار رواج یافته است (پارسی، ۱۳۹۱، ۵۴). در بررسی عوامل تأثیرگذار بر نقش‌های کاشی‌های این مجموعه، می‌توان به این موضوع پی‌برد که گسترش روزافزون ارتباط با دنیای غرب و غربگرایی بیش از پیش طبقات خاصی از جامعه‌ی آن روز که حامیان هنر نیز بوده‌اند، بر شکل‌گیری نقش‌ها، چه از نظر موضوعی و چه از نظر شیوه‌های اجرایی آن‌ها، تأثیر به‌سزایی داشته است. شاهان قاجار، به خصوص ناصرالدین شاه با توجه به مدت طولانی زمامداری‌اش در دوره‌ی قاجار، با سلیقه‌های شخصی و علاقه‌های خود دنیای تصویر آن روزگار را به سمت و سوی سوق دادند که به تدریج نقاشی ایران از ویژگی‌های سنتی‌اش فاصله گرفت. همچنین، نظرات، دیدگاه‌ها و فعالیت‌های هنری افرادی چون فرصت الدوله شیرازی و آموزش‌دهندگان هنر آن دوره، نظیر کمال الملک، صنیع الملک و... که طرح‌ها

و آثارشان الگویی بود برای هنرمندان دیگر در حرکت به سوی هرچه غربی‌تر شدن تصویرها و نقش‌های دوره‌ی قاجار، از عوامل مهم به‌شمار می‌روند (کیانی، ۱۳۹۰، ۱۱۰).

در بررسی نقش‌های کاشی‌های این مجموعه می‌توان تأثیرات آثار نقاشان اروپایی را به روشنی دید و در این میان، به خصوص آثار نقاشان رنسانس و باروک اروپا که توسط بزرگان هنر آن دوره، نظیر صنیع الملک و کمال الملک از اروپا آورده شده بودند و منبعی بودند برای آموزش نقاشان به هنرجویان آن زمان محسوب می‌شدند از عوامل تأثیرگذار بر تصویرها و نقش‌های کاشی هستند (کیانی، ۱۳۹۰، ۱۱۱).

ورود دستاوردهای جدید تمدن غرب، نظیر صنعت چاپ سنگی و فن عکاسی نیز تأثیرات به‌سزایی در شکل‌گیری نقش‌های این مجموعه داشته‌اند. توجه بسیار ناصرالدین شاه به امر عکاسی و علاقه‌ی او به عکس گرفتن از اشخاص و اماکن گوناگون، چه توسط خود او و چه توسط اطرافیانش، عامل تأثیرگذار دیگری بوده است. عکس‌های مستندی از اماکن و بناها که به امر ناصرالدین شاه در سفرهای بزرگش گرفته می‌شد و یا توسط حاکمان ولایات تهیه و برای او ارسال می‌گردید، الگوهایی بوده‌اند برای ایجاد این‌گونه نقش‌ها روی کاشی‌ها گروهی از کاشی‌های این مجموعه دارای نقش‌های تأثیرگرفته از نقش‌ها و یا آثار به

جا مانده از دوره‌ی باستان ایران هستند که علت این تقلید را می‌توان ایجاد نوعی حس ملی‌گرایی در آن دوره دانست. ورود لوازم غربی و تقلید از آداب و رسوم غرب نیز از عوامل تأثیرگذار بر نقش‌های کاشی‌های مجموعه است (طهماسب‌پور، ۱۳۸۱، ۱۱). به‌طور کلی، نفوذ شیوه‌های غربی در نقش‌های کاشی‌های این مجموعه باعث ایجاد نوعی دوگانگی در آن‌ها شده است. به عبارت دیگر، به‌کارگیری شیوه‌های نقاشی غربی، همچون سایه روشن‌کاری، حجم‌نمایی و طبیعت‌گرایی، در کنار شیوه‌های سنتی تصویرسازی ایرانی در اکثر موارد باعث ایجاد ناهمگونی در آثار شده است. از طرف دیگر، به‌کارگیری اصول نقاشی غرب به صورت ناقص و غیر اصولی صورت گرفته است و نشان می‌دهد که در اکثر موارد، نگارگر از این اصول بی‌اطلاع بوده و یا اطلاع کافی نداشته است. در بررسی مضمون نقش‌های کاشی‌های این مجموعه می‌توان گفت، در اکثر موارد این مضمون‌ها ایرانی هستند؛ یعنی موضوعات و مضمون‌هایی که در دوره‌های پیشین نیز کاربرد داشته‌اند. اما در عین حال، شاهد ظهور مضمون‌ها و موضوعات جدید نیز هستیم؛ موضوعاتی مانند؛ منظره‌نگاری (به شکل یک موضوع مستقل)، نقش‌هایی از طبیعت بی‌جان. تنوع بسیار در نقش‌ها، مضمون‌ها و حتی شیوه‌های اجرای کار، در اکثر موارد حاصل تلفیق شیوه‌های سنتی و غربی هستند و هم باعث شده‌اند که یکپارچگی و یکدستی نقش‌های کاشی‌کاری دوره‌های پیشین، در کاشی‌کاری این مکان دیده نشود. به عبارت دیگر، تلفیق ویژگی‌های نقاشی ایرانی با اصول نقاشی غرب، باعث ایجاد نوعی تضاد و دوگانگی در آثار شده است (روناسی، ۱۳۶۸، ۸۱).

رنگ‌ها در اکثر موارد، رنگ‌های گرم و زمینی هستند. مشخص است که هنرمندان آن زمان در یک دوره‌ی تجربه و مرحله‌ی کشاکش بین شیوه‌های جدید هنری متأثر از غرب، و شیوه‌های سنتی قرار داشته‌اند که این دو کفه‌ی ترازو در نقش‌های کاشی‌های این مجموعه، گاهی به سمت ویژگی‌های غربی و گاهی به سمت ویژگی‌های سنتی در نوسان بوده است (مهاجرافشار، ۱۳۸۴، ۵۴).

به‌طور کلی، موارد تأثیرگذار بر نقش‌های کاشی‌های این مجموعه را می‌توان این‌گونه برشمرد:

- تأثیر گرفتن و الگوبرداری از آثار و تصویرهای وارداتی غرب.

- توسعه روابط با کشورهای غربی و تأثیر پذیری هنر ایران از آنها.

- گرایش به مضمون‌های ادبی.

- گرایش و شیفتگی شدید پادشاهان و دولتمردان قاجار به هنر و فرهنگ غرب.

- تأثیر پذیری معماری ایران و تزئینات آن از معماری اروپا.

طبقه بندی نقوش به کار رفته در قشر تزئینی کاشی

- نقوش هندسی

- نقوش گیاهی

- نقوش طبیعی

- خط نوشته بر روی قشر تزئینی کاشی‌ها

نقوش هندسی

نقوش هندسی به صورت گره‌چینی است که با کنار هم قرار دادن دوایر و ترسیم قطرها و وترهای آن، این اشکال بدست می‌آیند. از نقوش هندسی به وفور در تزئینات کاشی‌کاری عمارت مسعودیه استفاده شده است ولی در تزئینات نمای عمارت حاج سید جواد دیده نمی‌شود. نقوش هندسی خود به سه گروه تقسیم می‌شوند:

الف: نقوش هندسی ساده

ب: نقوش هندسی مرکب و گاه پیچیده

ج: نقوش هندسی ترکیب شده با سایر عناصر تزئینی دیگر مثل اشکال نباتی و خطوط

نقوش گیاهی

غالباً نقوش گیاهی به کار برده شده خلاصه شده‌ای از اشکال مختلف درختان، شاخ و برگ آنها، گیاهان، گلها و پیچک‌هاست که نظم و تناسب یافته اند و در واقع هنرمند تاثیر پذیر از اشکال موجود در طبیعت و محیط اطراف خود بوده و آنها را در بیشتر موارد دگرگون کرده است و نقوش طبیعی و گیاهی مثل درختان، گیاهان و برگها در شرایط معمولی بدون شکل منظم (هندسی) هستند، اما هنرمند در مواردی در ایجاد آنها از فرمهای هندسی کمک گرفته و با استفاده از آنها یک انتظام منطقی و خوشایندی را پدید آورده است. در بین نقوش گیاهی منظم از همه شناخته تر اسلیمی‌ها، ختایی‌ها هستند که با پیچ و تابهای منظم و حرکت و گردش به دور خود در تمامی اینبه مذهبی و غیر مذهبی با موارد گوناگون از قبیل کاشیها خودنمایی می‌کنند که نمایانگر حرکت تداومی طبیعت بوده، حالتی پویا و متحرک دارند. در عمارت حاج سید جوادی از این نمونه نقوش با کاشیهای الوان در بخشهای متفاوت نمای جنوبی استفاده شده است. نقوش گیاهی خود به چهار گروه قابل تفکیک هستند:

الف: گل و بوته و غنچه‌ها

ب: اسلیمی‌ها (الف- اسلیمی گیاهی. ب- اسلیمی ماری. ج- اسلیمی دهن اژدری)

ج: ختایی‌ها

د: پیچکها

نقوش طبیعی

نقوش طبیعی در کاشیهای نمای جنوبی عمارت حاج سید جوادی با نقوش گل و گلدان ساده دیده می‌شود. گلدان با طرح ساده: گلدانها از خلاصگی و استالیزاسیون هنری خاصی برخوردارند که در نوع خود خاص این دوره اند. که خود نوعی بازگشت به گذشته محسوب می‌شود و خلاصه شدن در فرم دیده می‌شود که شامل چند شاخه اسلیمی و نهایتاً، رسیدن به یک شکوفه است. همچنین برای تنوع بخشیدن به تزئینات خارج ساختمان و بیان تشریفات، از کاشی های هفت رنگ با طرح غلامان و ملازمان آماده به خدمت در حاشیه هایی با گل و بته آمیخته گشته استفاده شده است (زمرشیدی، ۱۳۹۰، ۷۴).

خط نوشته بر روی قشر تزئینی کاشی ها

کاربرد خط به عنوان یک عنصر تزئینی با رواج اسلام در اکثر بناهای دوران اسلامی گذشته ایران و از جمله دوران صفویه گسترش بیشتر داشته است، صرف نظر از جنبه تزئینی خط، از آن برای رساندن پیامهای تاریخی سیاسی، هنر و مذهبی استفاده شایانی شده است. در دوره قاجاریه، احادیث از ائمه یا بزرگان و اشعار شاعران و حتی آیات قرآنی به خط نستعلیق نوشته می‌شد، و خط با رنگ سفید در زمینه آبی همراه با اشکال گل و غنچه در حاشیه کتیبه بکار می‌رفت. در این موارد از طرحهای اسلیمی فیروزه ای با گلهای زرد، نارنجی، قرمز، قهوه ای، سفید در متن مستطیل آبی پررنگ استفاده می‌شد (پارسایی، ۱۳۹۱، ۶۰).

رنگهای به کار رفته در قشر تزئینی کاشی

رنگهایی که اکثراً در کاشی‌های دوره قاجاریه دیده می‌شود با اندک تغییری از نظر تعداد رنگ، آنها را نیز می‌توان در دوره‌های مختلف از هخامنشیان تا صفویان یافت، در اکثر آنها از رنگ زرد استفاده شده است. اینکه چرا رنگ زرد در دوره قاجار در سطح وسیعی یافت می‌شود، شاید بتوان به نقش آن در کاربردهای اجتماعی و تحولاتی که در سطح اجتماعی زمان قاجار از سال ۱۲۰۰ تا سال ۱۳۴۳ هجری قمری یعنی در حدود یک قرن و نیم صورت گرفته دانست (پارسایی، ۱۳۹۱، ۶۱).

رنگهایی که در دوره صفویه وجود دارد، معمولاً رنگهای فیروزه ای، سبز، آبی لاجوردی است، که در حقیقت همان شیوه نگاه به طبیعت و پیرامون خودش است، یعنی هر جا که رنگ دیده می‌شود، رنگ باید به انسان آرامش داده و انسان را از یک دنیای مادی جدا کرده و به یک دنیای غیرمادی و معنا برساند. در بحث‌های مبانی، رنگهای آبی، سبز و رنگهایی هستند که در حقیقت

از لحاظ روحی به انسان آرامش داده و بر شرایط روحی انسان تاثیر می‌گذارد، در دوره قاجاریه رنگ دیگر آن آرامش را ندارد و متناسب با فرهنگ این دوره دیده می‌شود که این رنگها عوض می‌شوند. در حقیقت این تاثیر تفکری است که روی نقش و رنگ اثر می‌گذارد. در رنگها آن آرامش و روحانیت رنگهای کاشی‌های دوره صفویه کاسته شده و به رنگهای شادتر و زنده‌تر و مادی‌تر تبدیل گشته و بیشتر رنگهای زرد و صورتی دیده می‌شود و طراحی‌ها، نقش‌ها و منظره‌سازیهای دوره قاجار تغییر یافته و مجموعه این آثار تحولی را پدید می‌آورد که ما تاثیراتش را در همه شئون زندگی می‌بینیم. در دوره قاجاریه حاکمیت رنگی با رنگهای زرد، قهوه‌ای، صورتی و قرمز است (صدیقیان، ۱۳۹۱، ۵۳).

کاملترین کاشی‌کاری عمارت مسعودیه را می‌توان در قسمت سردر کالسکه رو مشاهده کرد که تمامی نقوش کاشی‌کاری (گیاهی، حیوانی، انسانی، مناظر طبیعی و خطوط تزئینی) را شامل می‌شود.

(شکل ۱۴) تزئینات سر در کالسکه رو-ماخذ: (مهندسین مشاور عمارت خورشید ۱۳۹۱)

عوامل فرسایش تزئینات کاشیکاری عمارت مسعودیه

- ۱- عوامل جوی: دمای کم، دمای زیاد، رطوبت، نور زیاد و کم، آلودگی هوا، باران، بطور کلی نزولات آسمانی.
- ۲- بلایای طبیعی: سیل، زلزله، طوفان، آتشفشان و آتش سوزی و ....
- ۳- عوامل گیاهی: رویش گیاه در اطراف یا در درون جرزها، وجود ریشه‌های گیاهان در اطراف بناها و تعریق یا رطوبت ناشی از وجود یا نزدیکی گیاهان.
- ۴- عوامل حیوانی: تخریب‌های ناشی از زندگی حیوانات، عبور حیوانات، لانه کردن و وجود حیوانات موذی مانند موریهان در ساختمان.
- ۵- عوامل انسانی: استفاده بیش از حد از بنا باعث فرسایش بنا می‌شود. برخورد نادرست با بنا که باعث تخریب و فرسایش نا آگاهانه آن می‌شود، تعمیر نادرست، جنگ و آتش افروزی، استفاده نادرست از المانهای موجود در بنا (پارسایی، ۱۳۹۱، ۸۴).

(جدول ۱) مقایسه تطبیقی تزئینات کاشیکاری عمارت مسعودیه (نگارنده، ۱۳۹۷)

مقایسه تطبیقی تزئینات کاشی کاری عمارت مسعودیه						
عمارت	گیاهی	هندسی	انسانی	حیوانی	منظر طبیعی	خطوط تزئینی
سر در کالسکه رو	اسلیمی و ختایی گل و گلدان	دارد	دارد	دارد	دارد	نستعلیق
سر در پیاده رو	اسلیمی و ختایی	دارد	—	دارد	دارد	نستعلیق
عمارت حیاط خلوت	—	—	—	—	—	—
عمارت سیدجوادی	اسلیمی و ختایی گل و گلدان	—	دارد	دارد	—	—
عمارت حوضخانه	—	—	—	—	—	—
عمارت مشیرالملکی	اسلیمی و ختایی گل و گلدان	—	دارد	دارد	—	—
عمارت دیوانخانه	—	—	—	—	—	—

(جدول ۲) مقایسه تطبیقی تزئینات کاشیکاری عمارت مسعودیه (نگارنده، ۱۳۹۷)

مقایسه تطبیقی تزئینات کاشی کاری عمارت مسعودیه						
خطوط تزئینی	منظر طبیعی	حیوانی	انسانی	هندسی	گیاهی	عمارت
			—			سر در پیاده رو
—	—	—	—	—	—	عمارت حیاط خلوت
—	—			—		عمارت مشیرالملکی
—	—			—		عمارت سیدجوادی
—	—	—	—	—	—	عمارت حوضخانه
—	—	—	—	—	—	عمارت دیوانخانه
						سر در کالسکه رو

(جدول ۳) مقایسه تطبیقی تزئینات کاشیکاری عمارت مسعودیه (نگارنده، ۱۳۹۷)

بررسی تزئینات کاشیکاری عمارت مسعودیه		
نمونه مشابه	نمونه موجود در عمارت	چگونگی به کار گیری تزئینات
		<p>طرح هایی گیاهی، نزار شیر و گاو که از نقش مایه های ایرانی نشات گرفته است. نمونه آن را در دوره هخامنشیان در تخت جمشید می توان دید که حس ملی گرایی هنرمند دوره قاجار را نشان میدهد</p>
		<p>تاثیر شیوه سنتی تصویر سازی ایرانی و مینیاتور های ایرانی دوره تیموری و صفویه در نقش های غلامان و ملازمان به خوبی مشهود است. استفاده از قاب کوچک و بزرگ برای حاشیه همراه تکرار نقش</p>
		<p>تاثیر سبک اروپایی روکوکو را در کاشی کاری این دوره می توان دید که از سادگی دوره های قبل دور شده و طرح ها شلوغ و با جزئیات همراه با سایه روشن، حجم نمایی و طبیعت گرایی می باشد</p>
		<p>استفاده از رنگ های زرد و قرمز که مشخصه معماری ایرانی است از یک سو و نقوش هندسی و گل بته های فرنگی، استفاده از رنگ لاجورد، بنفش، بادمجانی و سیاه مشخصه سبک اروپایی است که نشان دهنده تلفیق سنت و مدرنیته</p>
		<p>استفاده از رنگ های خانواده گرم و نشان دادن کامل جزئیات، حتی منظره پشت پنجره از مشخصه سبک فرنگی می باشد که در آن سعی شده از سادگی و روحانی بودن بکاهد و طبیعت گرایی را بیاورد</p>

تجزیه و تحلیل تزئینات عمارت مسعودیه

دوره قاجار، دوره تضاد در ارزشها و اندیشه‌های معمارانه و تنوع در گرایش‌ها و شیوه‌های معماری شهری است. این تنوع و تضاد که متأثر از عوامل گوناگون و رویکردهای مختلف سنت و تجدد است، بیش از همه در حوزه معماری عمارت‌های مسکونی نمود پیدا کرده است. با تجزیه تحلیل هنر قاجار می‌توان به بررسی و مطالعه روی بناهای قاجاریه و تزئینات وابسته به آن پرداخت. بنای مورد نظر در این پژوهش مجموعه عمارت مسعودیه است. در عمارت‌های تاریخی به جا مانده در مجموعه مسعودیه همگام با استفاده از الگوهای نئوکلاسیک اروپایی، از الگوهای اسلامی و همچنین برخی نقشمایه‌های ایران باستان نیز استفاده شده است. در رابطه با تزئینات معماری این بنا می‌توان به این نکته اشاره کرد که علاقه زیاد ظل‌السلطان به سلطنت و تقلید در امور و کارها از مقام پادشاهی، برای نشان دادن عظمت و مقام خویش، سبب گردیده تا مجموعه مسعودیه را به عنوان جانشینی برای مجموعه کاخ گلستان بر پا کند. حتی در ساخت تزئینات معماری ایرانی سعی شده است تا شکوه و عظمت بناهایی همچون عمارت بادگیر و یا تخت مرمر را الگو قرار دهد (پارسایی، ۱۳۹۱، ۱۰۴)

نتیجه‌گیری

عصر قاجار از جمله دوره‌های حساس تاریخ ایران است. دوره‌ای که سنت و مدرنیته در ابتدا به هم پیوند خورده و هنر این دوره پیوند نزدیکی با سیاست پیدا می‌کند. معماری این دوره به عنوان مرحله تکامل معماری قدیم ایران مطرح می‌شود. شکل‌ها استواری و صلابت قبلی را ندارند و شکل‌های جدیدی وارد معماری می‌شوند که سطحی و تفننی‌اند. در این میان در نقوش تزئینی وابسته به معماری عمارت مسعودیه از عناصری بهره گرفته شده که ریشه در هنر ایران پیش از اسلام و به‌ویژه دوره هخامنشی دارد. این تزئینات به گونه‌ای طراحی و اجرا شده‌اند که با نمونه‌های موجود در هنر ایران باستان دارای شباهت‌های بسیاریند و در عین حال متأثر از شیوه‌های تصویری و تجسمی خاص دوران قاجار شکل گرفته‌اند و به یک عبارت می‌توان گفت که روح هنر دوران قاجار در آن‌ها باز یافتنی است. آن چه این تزئینات را از سایر موارد وابسته به معماری این بنا، از نظر ماهیت و شیوه اجرا متمایز می‌کند، تاثیرپذیری طراحان و سازندگان این آثار از الگوهای دوران باستان در نقوش و شیوه‌های معماری اروپایی است. هنر کاشی‌کاری از آرایه‌های ارزشمند وابسته به تزئینات بنا است که ذوق، سلیقه و هنرمندی کاشیگری سرزمین ما، آن را به درجه‌ای از رشد رسانده که تحسین بینندگان را برانگیخته است. با توجه به تاثیر هنر غرب بر روی هنر قاجار، بیشتر نقوش و جزئیات آن یادآور دوره روکوکو است. تزئینات از حالت سادگی و روحانی خارج شده و خیلی شلوغ و با جزئیات فراوان است. به طور کل می‌توان گفت در این دوره استفاده از نقوش هندسی گیاهی ویژه هنرهای تزئینی ایرانی تقلیل یافته و بهره‌گیری از نقوش طبیعی، منظره‌سازی، طبیعت بی‌جان و طرحهای تزئینی اروپایی در کاشی‌کاری دوره قاجار رواج یافته است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که در کاشی‌کاری بنای مسعودیه از تمامی نقوش (گیاهی، انسانی، حیوانی، هندسی، مناظر طبیعی و خطوط تزئینی) استفاده شده است که بیشترین کاشی‌کاری مربوط به عمارت سردر پیاده‌رو و کالسکه‌رو است و تمامی نقوش در آن با انبوهی از رنگ‌ها (رنگ زرد در دوره قاجار در سطح وسیعی یافت می‌شود) به چشم می‌خورد و بر اساس نتایج تحقیقات که در جدول تطبیقی آورده شد: هنر کاشی‌کاری تنها در چهار عمارت (سردر پیاده‌رو، سردر کالسکه‌رو، سیدجوادی، مشیرالملکی) وجود دارد.

فهرست منابع فارسی

- آیت الله زاده شیرازی، باقر. ۱۳۸۲. عمارت مسعودیه. زیر نظر اسکندرمختاری. تهران: انتشارات سمت.
- افشار مهاجر، کامران. ۱۳۸۴. هنرمند ایرانی و مدرنیسم. تهران: انتشارات دانشگاه هنر تهران.
- بمانیان، محمدرضا. مومنی، کوروش. سلطان زاده، حسین. ۱۳۹۰. بررسی تطبیقی کاشیکاری دو مسجد (مدرسه چهارباغ و میر اصفهان). تهران: مطالعات تطبیقی هنر. شماره ۲، ۱۶-۱.
- پارسایی، صدیقه. ۱۳۹۱. تحلیل و بررسی سیر تاریخی مرمت تزئینات گچبری در عمارت تاریخی مسعودیه. تهران. پایان نامه ارشد. دانشگاه آزاد تهران جنوب.
- پاریسی، فرامرز. ۱۳۹۱. تاریخچه عمارت مسعودیه. تهران: عمارت خورشید-مهندسی مشاور.
- تاجبخش، احمد. ۱۳۸۰. تاریخ و فرهنگ و تمدن ایران در دوره قاجاریه. شیراز: انتشارات نوید شیراز.
- روناسی، محمود. ۱۳۶۸. شیوه های معماری ایران. تهران: انتشارات چاپ و نشر بنیاد.
- زمرشیدی، حسین. ۱۳۸۸. گره چینی در معماری اسلامی و هنرهای دستی. تهران: مرکز نشر دانشگاهی.
- زمرشیدی، حسین. ۱۳۹۰. معماری ایران (مصالح شناسی سنتی معماری ایران). تهران: انتشارات زمرد.
- طهماسب پور، محمد رضا. ۱۳۸۳. ناصرالدین شاه عکاس. تهران: انتشارات تاریخ ایران.
- علوی نژاد، سید محسن. نادعلیان، احمد. کفشچیان مقدم، اصغر. شیرازی، علی اصغر. ۱۳۸۹. مطالعه تطبیقی در کاربرد دو اصطلاح (تزئینات معماری) و (دیوارنگاری) در منابع هنر اسلامی. نگره: تابستان ۱۵، ۱۸-۵.
- فریه، ر، دبلیو. ۱۳۷۴. هنرهای ایران. ترجمه پرویز مرزبان. تهران: انتشارات فروزان.
- کیانی، فاطمه. ۱۳۹۰. در آمدی بر هنر کاشیکاری ایران، کتاب ماه و هنر. کتابداری آرشیو نسخه پژوهشی. شماره ۱۵۳.
- کیان مهر، قباد. تقوی نژاد، بهاره. میر صالحیان، صدیقه. ۱۳۹۴. گونه شناسی تزئینات قواره بری در فرم خورشیدی درها (مطالعه موردی درهای بناهای قاجاری تهران). نگره. شماره ۳۴-۱۰۱-۸۵.
- گودرزی، حسین. ۱۳۸۸. بررسی و تحلیل تزئینات معماری دوره قاجار. تهران: انتشارات سوره مهر.
- ماهر نقش، محمود. ۱۳۶۱. طرح و اجرای نقش در کاشی کاری ایران دوره اسلامی. تهران: موزه رضا عباسی.
- مصطفوی، تقی. ۱۳۶۱. آثار تاریخی تهران. تهران: انتشارات گروس.

فهرست منابع لاتین

- Aspen City council . 2000 . city of Aspen : Historic Preservation Design Guidelines.Colorado Historical Society.
- Congress on the European Architectural Heritage.1975. The Declaration Of Amesterdam Icomos . Amsterdam.
- Diba Iayla S.1989. Persian painting in the eighteenth century:Tradition and transmission. Muqarnas.
- Environment(cabe). 2001. Building in context: new Development in Historic Areas .English heritage.cabe ,UK.
- Hattstein ,Markus and Delius, peter. 2004. Islam art and architecture. H.F.Ullmann.
- Rby. Julian. 1999 . Qajar portraits. New yourk
- Rbinson BW. 1967. Persian miniature painting From collection in the british Isels London: HMSO

فهرست منابع اینترنتی

- www.tarikhirani.ir/fa.news.
- www.khakzad.com
- www.float-glass.blogspot.com
- www.tarla.blogspot.com
- www.aftab.ir
- www.aftab.ir
- www.wloghatnameh.org
- www.memari-hidaj.ir
- www.islamicartz.com.